

Magyar népzene

Régi örökség

1. feladat

A következő betűkottás dallamokban megfigyelhető a *tiszta ötfokúság* (pentatónia), azaz az ősi magyar hangkészlet (d – r – m – s – l).

A dallamok hangnemeit a záróhang alapján határozzuk meg (pl. dó-pentaton; szó-pentaton).

lá-pentaton: s m r d l

dó-pentaton: l s m r d

ré-pentaton: d l s m r

mi-pentaton: r d l s m

szó-pentaton: m r d l s

Énekeljetez pentaton dallamfordulatokat a következő példák segítségével!

a) $\frac{2}{4}$

b) $\frac{2}{4}$

c) $\frac{2}{4}$

d) $\frac{2}{4}$

e) $\frac{2}{4}$

Állapítsátok meg a példák hangnemeit!

a) b) c) d) e)

2. feladat

A régi stílusú magyar népdalokban a tiszta pentatónia gyakran együtt jár a lefelé történő kvintváltással, a dallam második fele öt hanggal mélyebben szólal meg (pl. A⁵ A⁵ A A; A⁵B⁵ A B).

- a) Kottázzátok le az ötvonalas rendszerbe a következő ismert népdalt! Állapítsátok meg a dal sorszerkezetét, jelöljétek a sorokat az ábécé betűivel!

2/4 l l m m | l l |

s m m r m m

r r l, l, r r

d l, l, s, l, l

- b) Ellenőrizték megoldásotokat a tankönyv 13. oldalának segítségével!

3. feladat

- a) Írjátok négysoros lá-pentaton dallamot az alábbi ritmussorra! Használjátok betűkottát!

2/4 | | | | 7 8 | 9 | | | | 3 | | | | | 7 8 | 9 | | | | 3 | | | | | 9 | 8 | | | | 3 | | | | | 9 | 8 | | | | 3 ||

- b) Énekeljétek, játsszátok el hangszeren a kitalált dallamokat!
- c) Énekeljétek el a tankönyv 13. oldalán található olvasógyakorlatot!

4. feladat

Olvassátok el az alábbi szöveget, majd oldjátok meg a feladatokat!

„Az ősi kínai zenetudomány négyféle pentatont különböztet meg: a kínai (han), a mongol, a tibeti és a **türk (ótörök) pentatont. A magyarok zenevilága ez utóbbihoz tartozik.** Ez az egész hangú (anhemiton)* pentatónia **további három típusra** oszlik: a. „*Terc*”-pentatonra, ahol a hangsor fő hangjai terc távolságra helyezkednek el egymástól. A gyakrabban használt főhangokhoz társulnak azok a hangok, amelyek ötfokúvá egészítik ki a dallamot, illetve a hangsort; b. A „*szekund*”-pentaton főhangjai nagy szekund távolságra követik egymást (dó, ré, mi), amelyet alul és felül a „szó” és a „lá” hangok egészítenek ki pentatonná. Az ilyen dallamok belső-ázsiai eredetűek. c. A „*kvart- és kvint*”-pentaton Ázsia füves pusztáin keletkezett; a magyar népzene számára igen fontos és leggyakoribb. Ez a „tiszta kvart” vagy „tiszta kvint” (lá-ré-mi/ ré-szó-lá/ szó-dó-ré). A skála fő hangjai kvart vagy kvint távolságra helyezkednek el.”

(Részlet Kiszely István tanulmányából)

A munkafüzet első feladatából keressétek ki azokat a dallamokat, amelyek hangkészlete

a) „terc”-pentaton:

b) „szekund”-pentaton:

c) „kvart-, kvint”-pentaton:

5. feladat

a) Három népdal szavait kevertük össze. Keressétek meg az egymáshoz tartozó szövegrészeket! A rejtvényfejtéshez segítséget ad a dalok népi zenekari kísérete. Hallgassátok meg a Musica practica CD 1., 2., 3. felvételét!

*odaviszem / ki megvarrja / mennél jobban / tenyered / nekem is van / kedvesem /
lejáratom / az ingem / Duna-parton / sarjútüske*

Népdalok

1. népdal kezdősora:

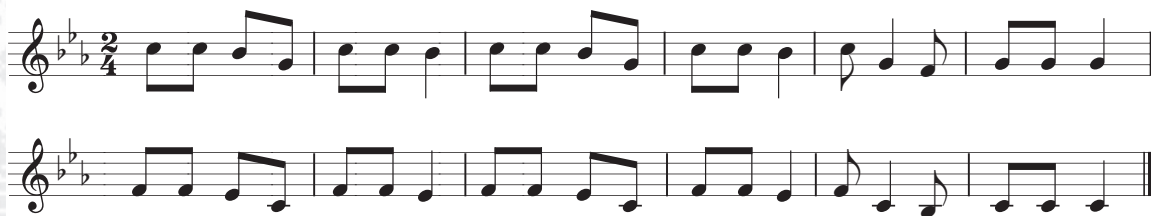
2. népdal kezdősora:

3. népdal kezdősora:

b) Énekeljétek el kísérettel a népdalokat!

**anhemiton pentatónia*, azaz félhang nélküli ötfokúság

6. feladat

- Énekeljétek el szolmizálva, majd szöveggel a kottában közölt népdalt!
- Hallgassátok meg *tanári bemutatásban* ennek dallamváltozatát! A második bemutatáskor jelöljétek a kottafejek fölött nyíllal (↑) azokat a hangokat, amelyek másképp szólnak!
- Igazítsátok a kottaképet a variáns dallamhoz! A következő módosítójelek közül választhattok:
#; b; ♯
- Énekeljétek el szolmizálva ezt az „új” dallamot!

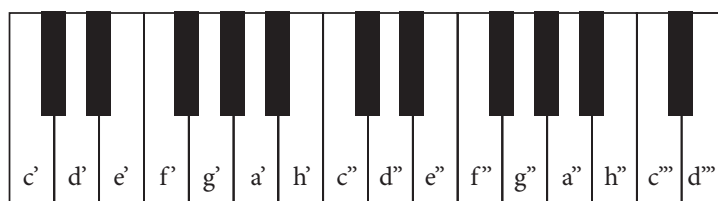
7. feladat

- Az alábbi kotta egy ismert magyar népdal változata. Énekeljétek el szolmizálva!

$\frac{3}{4}$ $\frac{2}{4}$

l	l	s	m	l	t	d'	l	t	l	s	m	r	r	m	r	m	m	m
m	r	d	l,	s	s	s	fi	m	r	d	l,	s,	s,	l,	s,	l,	l,	l,

- Figyeljétek meg a bejelölt hangközöket! A jelölt hangok *terc* távolságra vannak egymástól. (Terc: három hang távolsága, például dó-mi, ré-fá, mi-szó, fá-lá...). Jelöljétek az a) feladatban a kis és nagy terceket (k3, n3)! Segítségül használjátok a tankönyv zeneelméleti összefoglalóját (319. oldal) és az alábbi rajzot!

- Énekeljétek el szöveggel, majd szolmizálva a Duna-parton van egy malom kezdetű népdalt a tankönyv segítségével (19. oldal)!
- Hasonlítsátok össze a tankönyvben levő népdalváltozatot a munkafüzetben szereplő dallammal! Kiemeltük a terceket. Írjátok a hangok alá szolmizációs nevüket!

A Dunántúlon gyűjtött népdalokban a népzene-tudósok – köztük Bartók Béla és Kodály Zoltán is – megfigyelték, hogy a dallamok kis és nagy terces változatait egyaránt éneklik. Ezt a jelenséget *dunántúli tercnek* nevezzük.

8. feladat

A népzene kutatók egyik feltevése az, hogy az új stílusú népdalok egyik típusa (A A⁵ kezdésű) a régi stílus kvintváltó dallamcsaládjából keletkezett a sorok cseréjével.

2/4

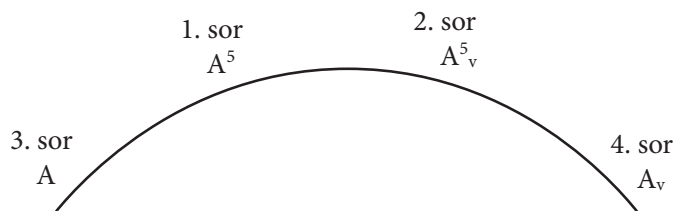
1. | m s m r | m r s | 2. | m s m r | m m m | 3. | l, d l, s, | l, s, d | 4. | l, d l, s, | l, l, l, |

a) Jelöljétek a dallam sorszerkezetét az ábécé betűivel!

Sorszerkezet: 1. 2. 3. 4.

A népdal stílusa:

b) Alakítsátok át a régi stílusú népdalt új stílusúvá! Énekeljétek el a dallamot az alábbi változatban is!

Új stílusú dalok

9. feladat

Az alábbi dallamsor egy új stílusú magyar népdal kezdősora.

A dallam sorszerkezete: A A⁵ A⁵ A

Kottázzátok le a második sort!

Hansági gémeskút

10. feladat

- a) Énekeljétek el a táblázatban szereplő népdalokat! Állapítsátok meg sorszerkezetüket, majd keressetek azonos szerkezetű dalokat a tankönyvben!

Népdalok	Sorszerkezet	Azonos sorszerkezetű népdal a tankönyvből
1. Erdő, erdő, de magas a teteje		
2. Erdő, erdő, erdő		
3. Általmennék én a Tiszán ladikon		
4. Madárka, madárka		
5. Ősszel érik babám		
6. Sej, Nagyabonyban		

Ezek a népdalok stílusúak.

- b) Melyik szerkezetről mondja Bartók Béla, hogy „magyar földön termett, jellemzően magyar alakulat”?
- c) Melyek keletkeztek legkésőbb? Mi utal erre?
Használjátok a tankönyvet (27. oldal)!

11. feladat

A magyar nép nehezen beszél az érzelmeiről, mert könnyebb arról énekelni, hogy az erdőben lehullott a fák levele vagy a tavaszi szél vizet áraszt, és a madár társat választ, mint saját elmúlásunkról vagy egy társ utáni vágyakozásunkról szólni.

- a) Keressetek a tankönyvben olyan dalokat, amelyekben természeti kép vezet be a valóságos mondanivalót!
- b) Vonjatok párhuzamot a kép és az érzelem között!

Természeti kép	A megénekelte érzelem, gondolat	Oldalszám

12. feladat

l, t, d r l, l, | m fi s l m m | l l m m l l s m m d r m m r | l, t, d r l, l, ||

a) Kottázzátok le a fenti dallamot 1 \flat előjegyzéssel, d' = l, kezdőhanggal!

b) Állapítsátok meg a népdal sorszerkezetét!

c) Ha ismeritek, énekeljétek el szöveggel is (Este van, este van...)!

13. feladat

Bartók Béla, Kodály Zoltán, Járdányi Pál jellegzetességeik alapján rendszerbe sorolták a népdalokat. Következtetéseiket elemzésekből vonták le. A jellegzetességek megállapítására a következő szempontokat használták:

- sorszerkezet (a sorok jelölése az ábécé betűivel),
- kadencia/cezúra = sorzárlat, sormetszet (a sorzáró hangok magassága a záróhanghoz viszonyítva),
- dallamvonal (a teljes dallam lejtésének iránya; régi stílus esetén ereszkedő; új stílus esetén kupolás),
- hangkészlet (a népdal hangjainak összessége),
- hangnem (a záróhang alapján megállapított jellemvonás, zenei karakter),
- ambitus = hangterjedelem (a legmélyebb és a legmagasabb hang közötti távolság számmal és/vagy hangköznévvvel kifejezve),
- szótagszám (a népdalsorok szótagszáma),
- előadásmód (a népdalok megszólaltatásának módja: parlando, rubato, tempo giusto),
- stílus (az elemzési szempontok által meghatározott közös jellemzők).

a) Elemezték a fenti szempontok szerint a tankönyv 36. oldalán található A nagy bécsi kaszányára kezdetű népdalt. Megoldásokat ellenőrizték a munkafüzet zeneelméleti összefoglalójának segítségével!

Sorszerkezet:

Kadencia:

Dallamvonal:

Hangkészlet:

Hangnem:

Ambitus:

Szótagszám:

Előadásmód:

Stílus:

b) Elemezték a Megrakják a tüzet kezdetű népdalt (tankönyv 13. oldal)!

Sorszerkezet:

Kadencia:

Dallamvonal:

Hangkészlet:

Hangnem:

Ambitus:

Szótagszám:

Előadásmód:

Stílus:

14. feladat

a) Az alábbi ritmussort írjátok le *diminuálva*, azaz minden hang értékét felezve!

$\frac{4}{4}$

b) Az alábbi ritmussort írjátok le *augmentálva*, azaz minden hang értékét duplájára növelve!

$\frac{4}{4}$

Tapsoljátok el a ritmust! Melyik dalunk lehet? Ha így még nem ismeritek fel, keressétek meg, hogy a megfejtett ritmus melyik dalhoz tartozik! (A tankönyv 28–40. oldalain keresgéljétek!)

c) Énekeljétek el, majd elemezzétek a népdalt a 13. feladatban olvasható szempontok alapján!

15. feladat

Énekeljétek el az alábbi dallamot, majd adjátok elő úgy is, hogy diminuáljátok a ritmusértékeket! Melyik gyermekdalra ismertek rá? Tudjátok-e, ki írt erre a dallamra variációsorozatot? Segít a Musica practica CD 27. felvétele. A dallam eredetileg francia gyermekdal.

$\frac{4}{4}$

d d s s | l l s | f f m m | r r d :|| s s f f | m m r

s s f f | m m r | d d s s | l l s | f f m m | r r d

16. feladat

Mit jelentenek az alábbi ritka szavak, kifejezések?

a) cifra katona

b) könyű

c) pallérozott kard

d) sulykol

e) sarjútüske

f) pántlika

Melyik dalban rejtőzködnek?

a)

b)

c)

d)

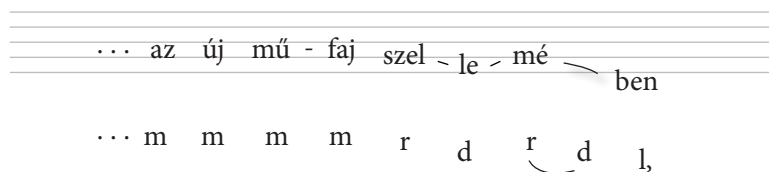
e)

f)

17. feladat

A recitálás emelt hangú énekbeszéd, amely átmenetet képez az ének és az emelkedett beszéd között. Célja, hogy akár bonyolultabb szöveget, fontosnak tartott történetet ünnepélyes hangvétellel, ám viszonylag egyszerű közlésmóddal szólaltasson meg.

- a) Olvassátok fel énekelve – azaz recitáljátok – a tankönyv 41. oldalán található Vargyas Lajos-idézetet dó – ré – mi hangokon, és fejezzétek be lefelé hajló dallammal! Például így:

- b) Ezt követően rögtönzött dallammal énekeljétek el az olvasott szöveg tartalmát!

18. feladat

- a) Énekeljétek el a tankönyvből a Kőműves Kelemen című balladát (42. oldal)!
- b) Csoportokban dolgozzatok tovább! Olvassátok el az alábbi változatot, és keressetek a szövegben:

A csoport: igéket,

B csoport: főneveket,

C csoport: állításokat-tagadásokat,

D csoport: magas és mély hangrendű szavakat,

E csoport: pozitív és negatív hangulatú szavakat!

– Hová mégy, hová mégy, tizenkét kőműves?
– Elmegyünk, elmegyünk, hogyha dolgot kapnánk.

– Gyertek, megfogadlak, gyertek, megfogadlak,
Hogy építsétek fel magas Déva várát!

Egy véka arannyal, két véka ezüsttel,
Két véka ezüsttel, három véka rézzel.

Hozzá is fogának magas Déva várhoz.
Kit délelőtt raktak, délután megomlott,

Kit délután raktak, az éjjel megomlott.
Kit délután raktak, az éjjel megomlott.

Arra tanakodék tizenkét kőműves:
– Améknak idejön előbb felesége

Aztat, aj, fogjuk meg, tűzzel égessük meg,
Aztat, aj, fogjuk meg, tűzzel égessük meg!

A szép fehér hamvát mész közé keverjük,
Magas Déva várát azzal fölépítjük.

*– Istenem, istenem, adj egy sötét erdőt,
Hogy hadd térjen vissza asszony-feleségem!*

*Azt is adott isten, még sem tére vissza,
azt is adott isten, még sem tére vissza.*

*– Jó napot, jó napot, Kőműves Kelemen!
– Isten hozott, isten, asszony-feleségem!*

*– Eljöttem, eljöttem, látogatásodra.
– Eljöttél, eljöttél fejed vesztésire.*

*– De azt én jól tudom, hogy ti úgy is tesztek,
Hogy embert megöltök, azzal pénzt kerestek!*

*Aj, azzal megfogák, nyakát kettévágák,
Tűzzel megégeték, tűzzel megégeték.*

*A szép fehér hamvát mész közé keverték,
A szép fehér hamvát mész közé keverték,*

*Azzal fölépíték magas Déva várát,
Azzal fölépíték magas Déva várát.*

*Arra kifizeték egy véka arannyal,
Egy véka arannyal, két véka ezüsttel.*

*Két véka ezüsttel, három véka rézzel,
Két véka ezüsttel, három véka rézzel.*

*Elindula haza Kőműves Kelemen.
Kérdé a leánya: – Apám, édesapám,*

*Apám, édesapám, hol van édesanyám?
– Elmaradt messzire, hazajön estére.*

*Este is eljöve, még sem jöve haza,
Este is eljöve, még sem jöve haza.*

*Kérdé a más lánya: – Apám, édesapám,
Apám, édesapám, hol van édesanyám?*

*– A te édesanyád a nagy kőfal közt áll,
A te édesanyád a nagy kőfal közt áll.*

(Gyergyóalfalu)

c) Milyen hasonlóságokat és különbségeket figyeltetek meg a két ballada szövegezésében és tartalmában?

d) Melyik változat áll közelebb hozzátok és miért? Milyen érzelmeket váltott ki belőletek a történet? Miért?

Déva vára

19. feladat

Állapítsátok meg, hogy az alábbi mondatok tartalma igaz vagy hamis! A hamis mondatokat tegyétek igaz állítássá!

1. A régi stílusú népdalok általában nagy szótagszámúak.
2. A rubato éneklést az érzelmek vezérik.
3. A tempo giusto jelentése lazán, oldottan.
4. Az új stílusú népdalok dallamvonala általában kupolás.
5. A régi stílusú népdalokat nem jellemzi az ereszkedő dallamvonal.
6. A zsoltározó, recitáló dallamok nem mutatnak hasonlóságot a középkori gregorián dallamokkal.
7. A siratók előadásmódja rubato.
8. A parlando előadásmód lehetővé teszi a szövegszerű éneklést.

20. feladat

a) Alkossatok csoportokat! Csoportosítsátok stílus szerint a népdalokat! Egy csoport csak egy stílust gyűjtsön! A megoldáshoz használjátok a tankönyvet!

1. Béreslegény	11. Megkötöm lovamat
2. Szép a gyöngyvirág	12. Körösfői kertek alatt
3. Komáromi kisleány	13. Most jöttem Gyuláról
4. Szivárvány havasán	14. Megrakják a tüzet
5. Duna-parton	15. A bárnai kertek alatt
6. Röpülj páva	16. Tavaszi szél
7. Hej, Dunáról fúj a szél	17. Erdő, erdő, erdő
8. Általmennék én a Tiszán	18. Érik a szőlő
9. A Vidrócki híres nyája	19. Annyi bánat a szívemen
10. A jó lovas katonának	20. Anyám, édesanyám

b) Válogassatok a 20 népdalból, és állítsatok össze egy 3-4 népdalból álló csokrot! Beszéljétek meg a rendezési szempontokat!

c) Adjatok rögtönzött koncertet az összerendezett dalokból! Tervezzétek meg azt is, mely dalokat éneкли a teljes csoport, melyek szólalnak meg kisebb létszámban vagy akár szólóban!

21. feladat

Keressétek meg a tankönyvben az Aranyosom, hogy vegyelek kezdetű lengyel népdalt, és énekeljétek el!

Énekeljétek el egy magyar népdalt is, majd hasonlítsátok össze a két dallamot!

	Aranyosom ...	Magyar népdal
Metrum (ütemmutató)		
Hangnem		
Sorok száma		

22. feladat

Énekeljétek el a Karcsú törzsed hajlik kezdetű orosz és A nap nyugodni tér kezdetű német népdalt (tankönyv 63. és 66. oldal)!

Ismertek-e kétszólamú magyar népdalt? Van-e olyan, melyet lehet, és szoktak kánonban énekelni?

23. feladat

(Montágh Imre ötlete alapján)

Olvassátok fel a versszakokat egymásnak soronként! A sort ismételve meg az, akire a felolvasó nézett, és ránézéssel ő is küldje tovább a szöveget! Figyeljétek a megfelelő hangerőre, a hangsúlyozásra és az artikulációra! Zengessétek az *n*, *m* hangokat és ejtsétek hosszan a hosszú magánhangzókat! Ejtsétek hosszan az utolsó szótagot!

Csokonai Vitéz Mihály: A rózsabimbóhoz (részlet)

Nyíl ki, nyájasan mosolygó
Rózsabimbó! nyíl ki már,
Nyíl ki; a bokorba bolygó
Gyenge szellők csókja vár.

Nyíl ki, gyenge kerti zsenge:
Hébe nektárt hint terád,
Szűz nyakadba Flóra gyenge,
Bársonyos palástot ad.

József Attila: Flóra

1. Hexaméterek (részlet)

Roskad a kásás hó, cseperészget a bádogeresz már,
elfeketült kupacokban a jég elalél, tovatűnik,
buggyan a lé, a csatorna felé fodorul, csereg, árad.
Illan a könnyű derű, belereszket az égi magasság
s boldog vágy veti ingét pirral a reggeli tájra.

Áprily Lajos: Március

A nap tüze, látod,
a fürge diákat
a hegyre kicsalta: a csúcsra kiállt.
Csengve, nevetve
kibuggyan a kedve
s egy ős evoét a fénybe kiált.

Régi, kiszáradt
tó vize árad,
néma kutakban a víz kibuzog.
Zeng a picinyke
szénfejű cinke
víg dithyrambusa: dactilusok.

Selymit a barka
már kitakarta,
sárga virágját bontja a som.
Fut, fut az áram
a déli sugárban
s hőkken a hó a hideg havason.

Barna patakja
napra kacagva
a lomha Marosba csengve siet.
Zeng a csatorna,
zeng a hegy orma,
s zeng – ugye zeng, ugye zeng a szíved?

Válasszatok egy versrészletet!

a) Ritmizáljátok, és jegyezzétek le a metrumot, majd a ritmust is.

.....

.....

b) Rögtönözzetek dallamot a fenti ritmushoz!

c) Énekeljétek el vagy adjátok elő hangszerkísérettel!

Az ókor zenéje

1. feladat

Olvassátok el az alábbi idézeteket, majd oldjátok meg a feladatokat!

Platón írja az Állam III. könyvében a zene hatásáról, a hangnemekről és a hangszerekről:

„**SZÓKRATÉSZ:** A hangnemnek és a ritmusnak követnie kell a szöveget...

SZÓKRATÉSZ: Melyek a puhányság és az italozás hangnemei?

GLAUKÓN: A ión és a líd, ezeket ernyedteknek hívjuk.

SZÓKRATÉSZ: Nos, barátom, használhatják-e ezeket harcosok?

GLAUKÓN: Semmiképpen. Azt hiszem, még hátravan [beszélgetésünkől] a dór és a fríg.

SZÓKRATÉSZ: Nem értek a hangnemekhez, de azt a hangnemet mindenképpen hagyj meg, amely méltón utánozza a bátor férfi hangját és kifejezését, aki harci cselekményekben, kemény kényszer alatt, szörnyű válságban – légyen az sebesülés, haldoklás vagy bármi más szerencsétlenség –, szóval minden helyzetben rettenetlenül és állhatatosan dacol a végzettel. De hagyj meg a másik hangnemet is, azét a férfit, aki nem erőszakos, hanem békés és önkéntes tettet teljesít, amikor valakit meggyőz vagy kérlel, imádságával Istenhez vagy tanításával, intésével emberhez fohászkodik, vagy éppen ellenkezőleg: a kérőnek, tanítónak, rábeszélőnek a szavára hallgat, és ennél fogva ésszerűen cselekszik, és nem fuvalkodik föl, hanem mindenképpen közepette bölcsen és mértékletesen viselkedik, és az elértekkel megelégedett; szóval ezt a két hangnemet hagyj meg, amelyek a legszebben fejezik ki a veszedelemben, jósorsban lévők, a mértékletesek, bátrak hangját!

GLAUKÓN: Azt akarod te is meghagyni, amit én.

SZÓKRATÉSZ: Ugye énekeinkhez és dallamainkhoz nem kellenek sokhúrú hangszerek...?

GLAUKÓN: Azt hiszem, nem.

SZÓKRATÉSZ: Hárfákat, pengetőket és mindenféle sokösszhangú hangszereket készítő mestereket mi nem táplálunk.

GLAUKÓN: Nem hiszem.

SZÓKRATÉSZ: Nos? Fuvolakészítőket és fuvolásokat befogadsz-e államunkba? ...

GLAUKÓN: Világos.

SZÓKRATÉSZ: Megmarad neked a líra és a kithara, lévén hasznosak államunkban; és a mezőn a pásztoroknál a szirinx.”

Fordította: Jánosy István

- a) A forrás felhasználásával írjatok néhány mondatot, mely bemutatja az ókor zenéjét!
- b) Milyen hangnemeket/hangsorokat említenek a szövegben az ókori görögök? Milyen hangulatokat, tulajdonságokat rendelnek az egyes hangnemekhez?

Hangnem	Tulajdonság

Megjegyzés: A Platón szövegében szereplő hangnemek nem azonosak a középkorban e nevekkal átvett (munkafüzet 53. oldal) modális hangsorokkal.